

Claus Munch Drejer

Overvågningsregimer i skolen

Resumé

Denne artikel handler om de forskellige overvågningsmetoder, som er blevet anvendt i den danske skole fra 1822 til 2010. Artiklen viser de forskellige overvågningsteknikker, som er blevet anvendt, og kæder dem sammen med den viden som overvågningen giver. Det teoretiske grundlag i artiklen hentes hos Michel Foucault og specielt hans værk "*Overvågning og straf*", og Foucaults beskrivelse af Jeremy Benthams panoptikon.

Artiklen begynder med at diskutere overvågningen i den indbyrdes undervisning, som blev indført ved kongeligt påbud i 1822. I den indbyrdes undervisning var eleverne mål for en hierarkisk overvågning, som havde til hensigt at skærpe konkurrencen mellem eleverne. I slutningen af 1800-tallet fokuserede overvågningen på at skabe sunde og disciplinerede elever. Overvågningen fokuserede på hygiejne, efter at undersøgelser viste, at en stor procentdel af de danske elever led af forskellige sygdomme. På dette tidspunkt blev overvågningen også en del af skolearkitekturen. I mellemkrigsårene blev overvågningen individualiseret, der skulle drages omsorg for den enkelte elev. Der blev indført IQ-test og standpunktsprøver, og sundheden blev ligeledes et overvågningstema. I 1970'ernes skole blev gruppearbejde en central undervisningsteknik, og eleverne skulle nu overvåge hinanden i gruppen. Der blev med andre ord etableret en overvågende relation eleverne i mellem. I 1990'erne blev selvovervågning introduceret, og eleverne skulle sammen med læreren over-

våge sin egen fremgang. Efter årtusindeskiftet blev overvågningen sat ind i et system som havde til formål at forbedre elevernes færdigheder i fagene. Overvågningen efter årtusindeskiftet udmærker sig ved at være omfattende, og sat ind i et lineært system, hvor kommunen overvåger skoler, og staten overvåger alle landets skoler og kommuner.

Overvågningsdiskussionen indeholder også en moral, en kritik af humanismen samt en diskussion af, hvordan normaliseringen defineres samt disciplinerings virkemidler. Overvågning i skolen er relateret til diskussionen om, hvilke elever samfundet ønsker skal komme ud af skolen. Overvågning er altså medskaber af eleven.

Nøgleord:

Monitorering, skole, elev, viden, Foucault.

Indledning

Denne artikel handler om overvågning i folkeskolen. Der fokuseres på, hvordan overvågning i skolen er blevet anvendt, og hvordan den anvendes i dag. I artiklen diskuteres overvågning fra 1822 og frem til i dag.

Når vi hører ordet overvågning, tænker de ældre af os muligvis på George Orwell's dystopiske roman "*1984*" med dens skildring af overvågningssamfundet. De yngre af os tænker muligvis på Edward Snowdens afsløring af NSAs (National Security Agency) overvågning af kommunikationen i verden. Overvågning blev med Snowdens afsløring et vigtigt debattema i medierne. For at give nogle få ek-

sempler, så sætter vi uanede mængder digitale fingeraftryk, når vi er på nettet. Dit COOP-kort er en måde, hvorpå COOP kan følge din forbrugsadfærd. Vi overvåges digitalt via vores smartphones og vores profiler på sociale medier. Vi overvåges, når vi køber billet til offentlig transport. Mennesker på offentlig forsyning, bliver også overvåget for at sikre, at de er berettiget til overførselsindkomst. Overvågning er også kendt og anvendt i sundhedssektoren, hvor patienters tilstand overvåges. I dag er der risiko for, at vi overvåges digitalt og i den fysiske verden. Digitalisering har muliggjort en intensivning af overvågning. Selvovervågning er ligeledes udbredt, hvor forskellige applikationer gør det muligt at følge, hvor meget man går, løber, sidder ned i løbet af dagen, eller følge ens medicinforbrug osv. Overvågning af mennesker er ikke af ny dato. Det er blevet anvendt tidligere i forskellige sammenhænge, og skolen har flittigt benyttet en bred palet af overvågningsteknikker.

Artiklens teoretiske ammunition hentes hos den franske filosof, Michel Foucault, og hans senere arbejder. I bogen *“Surveiller et punir”*, indgår overvågning i originaltitlen, som det også er tilfældet med den danske udgave, mens det i den engelske titel er udeladt til fordel for disciplin, *“Discipline and Punish. The Birth of the Prison”*. Det viser meget fint at overvågning og disciplin er to sider af samme sag. Foucault så overvågning som en del af institutionsopbygningen i det moderne samfund.

I bogen beskæftiger Foucault sig med overvågning, og hvordan teknikken disciplinerer individet. Overvågning er kendetegnet ved, at den virker gennem individualiserende og objektiverende teknikker og mekanismer, der retter sig mod at regulere, dirigere og lede individers adfærd i en bestemt ønskelig retning (Sørensen 2006: 44). I denne artikel anskues overvågning som en form for disciplinering, der vil forandre eller lede menneskets adfærd mod et bestemt mål. Overvågning er en indlejret del af undervisningen, som Foucault er

inde på i bogen *“Discipline and Punish. The Birth of the Prison”*:

“A relation of surveillance, defined and regulated, is inscribed at the heart of the practice of teaching, not as an additional or adjacent part, but as a mechanism that is inherent to it and which increases its efficiency.” (Foucault 1991: 176).

Citatet viser, at overvågning er relevant at beskæftige sig med i skolesammenhæng. De fleste som har gået i skole ved, at læreren overvåger elevernes adfærd i klassen. Mange af os har vel på et eller andet tidspunkt prøvet at blive irettesat af læreren, enten fordi vi snakkede udenfor tur eller på anden vis larmede, og bagefter ærgrede vi os over at blive opdaget.

Overvågning giver viden. Den giver viden om den eller det overvågede, som ellers ville være vanskelig at komme i besiddelse af. Denne viden kan anvendes til at forandre. Overvågning er med andre ord et spørgsmål om magt og viden. I denne artikel anvendes Foucaults tilgang til magt. Foucault placerede magt i handlingen, og overvågning er en handling. Overvågning kendetegnes som en ‘ydre’ disciplinering, som installerer en ‘indre’ disciplinering hos den overvågede. Den ‘indre’ disciplinering henviser til handling af selvet på selvet, som henviser til metoder om, hvordan eksempelvis en elev problematiserer sig selv og forbedrer sine læseevner.

Foucault er især kendt for sin beskrivelse af Jeremy Bentham's panoptikon. Foucault anvender panoptikon som et konkret, omend forkastet projekt og som metafor for disciplineringens konkrete og arkitektoniske virkemåde. (Heede 2010: 98). Det panoptiske princip afskaffer den kollektive masse til fordel for adskilte og kontrollerbare subjekter. Panoptikon er en kombination af flere forskellige regimer: 1. Det første regime er det visuelle regime – overvågning og kontrol. Det visuelle regime er et overvågnings- og kontrolsystem,

der etableres ved arkitektonisk at indrette skolen ud fra en bestemt metode, så overvågede subjekter synliggøres, samtidig med at overvågeren selv er usynlig (Foucault 1991: 200). Der er med andre ord tale om indre disciplinering. Disciplineringen gør individer føjelige, lydige og samfundsnyttige. 2. Det følges op af det sproglige regime (Deleuze 2006: 50), som kommer til udtryk gennem dokumentation. Ved at opsamle data om subjektet gøres dets præstationer og adfærd synligt for andre samtidig med, at der udvikles et sprog, som inddeler og opdeler subjekter i bestemte kategorier. Når subjekter inddeles i bestemte kategorier, muliggøres styring gennem individualiserende eller objektiverende teknikker. (Drejer 2012; 2014). Individualiserende og objektiverende teknikker er med andre ord med til at skabe elever med bestemte kompetencer.

I denne artikel diskuteres overvågning i skolen fra 1822 og frem til i dag. I artiklen udelades den etiske dimension af overvågning, i stedet fokuseres der på den praktiske dimension af, hvordan den er foregået, og hvilken viden den har givet. Overvågning i skolesammenhæng har haft som ambition at bibringe en bestemt viden om det eller den overvågede. Artiklen begynder med et kort oprids af, hvordan overvågning er foregået i skolen i 1800-tallet. Herefter diskuteres overvågning i 1900-tallets skole. Der udvælges relevante nedslagspunkter. Herefter stilles der skarpt på overvågningen i dag, hvor jeg fremfører argumentet, at overvågningen i dag er funderet i det jeg benævner et færdigheds-panoptikon, som giver viden om elevens færdigheder og kundskaber. Hver diskussion af et overvågningsregime begynder med et kort oprids af diskussionen i og om skolen på daværende tidspunkt.

Overvågning i 1800-tallets skole

Artiklen begynder med en gennemgang af skolens overvågningshistorie fra 1822. Overvågning i skolen har altid foregået, dog ud fra

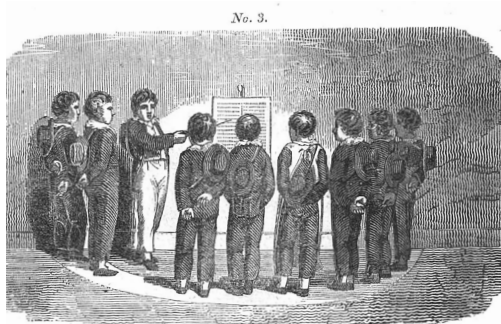
forskellige forudsætninger. Læreren har altid overvåget klassen samt den enkelte elev. Læreren har rettet de skriftlige opgaver og dermed overvåget elevens færdigheder og faglige udvikling. Hvordan overvågningen er foregået, har forandret sig over tid, ligesom hvilken viden man fra skolen og samfundet har været interesseret i. Jeg begynder med den indbyrdes undervisning, som blev indført ved kongeligt påbud i 1822. (Kanc., Cirkl. af 1822). Herefter vendes blikket mod slutningen af århundredet, hvor overvågningen blev en del af skolearkitekturen. 1900-tallet byder på tre forskellige overvågningsregimer, som er kendetegnet ved at være vidt forskellige, men dog har det til fælles, at det er den enkelte elev, som er i centrum.

Hierarki og konkurrence

I den indbyrdes undervisning var der mange elever som modtog undervisning på samme sted og tid, og det krævede, at læreren fik hjælp. Hjælpen kom fra ældre elever, som blev udnævnt til henholdsvis hjælper og bihjælper. Overvågningen var integreret i den indbyrdes undervisning, og det mindskede problemer med dovne elever. Overvågningen foregik på to niveauer: dels overvågede bihjælperen sin gruppe ved tavlen, og dels overvågede læreren og hjælperen hele klassen. Hjælperen stod sammen med læreren oppe ved katederet. Det var kun læreren, som fik løn for sit arbejde, og derved kobledes overvågningsens disciplinære funktion sammen med økonomi. Den indbyrdes undervisning var en økonomisk fordelagtig undervisningsteknik, hvor eleverne blev inddraget i overvågningen af klassekammeraterne. (Drejer et. al. 2014: 144).

Undervisningen i den indbyrdes undervisning foregik således, at en ældre elev stod med sin gruppe ude ved væggen, og underviste i en bestemt tavle. Eleverne stod i en halvcirkel omkring bihjælperen, som med pegepind gennemgik tavlen. Hvis en elev ikke kunne svare korrekt på et spørgsmål, som nabo eleven under ham kunne svare korrekt på, så

skulle de bytte plads. Belønningen faldt med andre ord prompte. Undervisningen byggede på overvågning og hierarki. Udover konkurrenceelementet så vidste hver enkelt elev, hvor godt de klarede sig, og hvad der skulle til for at forbedre sin plads i hierarkiet. Den elev som var nummer 1 i gruppen bar ligeledes et bevis på den status. Det kunne være et skilt, hvorpå der stod *“fortjeneste i læsning”* (Lancaster 1819: 80). Hjælperen og bihjælperen bar ligeledes et blikskilt, som synliggjorde deres roller i undervisningen. Belønning blev synliggjort, så den dygtige og flittige elev fremstod som et godt eksempel for andre.

Billede 1: Undervisningen i den indbyrdes undervisning. (Lancaster 1810: 51)

Den hierarkiske overvågning skabte en effektiv konkurrence, hvor belønningen faldt prompte. Effektiv konkurrence var indlejret i den indbyrdes undervisning, og ambitionen var, at konkurrence tilskyndede eleverne til at lære, samtidig med at de mindre flittige elever blev tvunget til at præstere. Denne effektivitets- og gevinst tankegang genfindes i Adam Smiths arbejder. (Drejer et. al. 2014: 145). Adam Smith var opmærksom på, at driften efter status hos mennesker kunne fremkalde en u hensigtsmæssig adfærd (Smith 1808: 10-11, bd. 1). For at undgå den u hensigtsmæssige adfærd i den indbyrdes undervisning, blev der indført et konkret og synligt hierarki.

Der kunne således undervises mange grup-

per i samme lokale, og det var blandt andet årsagen til, at denne undervisningsmetode blev døbt *Èn eneste Skolemester blandt tusinde Børn i Èn Skole.* (Lancasters 1819). Heri bestod det økonomisk fordelagtige. Børnetallet kunne med andre ord stige, uden at udgifterne til undervisning steg. (Drejer et. al. 2014: 144).

Indretningen af klasserummet gav overvågning af eleverne optimale betingelser i den indbyrdes undervisning. Klasserummet i den indbyrdes undervisning var inddelt således, at læreren kunne overvåge alle eleverne på samme tid. Som nævnt ovenover underviste bihjælperen sin gruppe af elever ved en tavle, og der kunne således være mange grupper, som blev undervist på samme tid i klasserummet. Læreren stod oppe ved katederet, som stod på en forhøjning. (§ 53 i Almue-skoleloven på landet, 1814). Klasserummet var inddelt så der kunne foregå en hierarkisk overvågning – bihjælperen overvågede sin gruppe af elever, mens læreren og hjælperen overvågede alle i klasserummet.

Overvågningen i den indbyrdes undervisning var også omfattet af et omfattende dokumenteringssystem. Der var en konceptbog, hvori læreren noterede, hvilke tabeller som var i brug, samt hvilke tabeller de enkelte elever arbejdede med i den pågældende time. Navnebogen, som blev anvendt til at notere elevens ankomst og afgang. Dagbogen, hvor læreren noterede opflytning af elever i bestemte fag, og der var også en anmærkningsrubrik, hvori der blev noteret, hvem der havde modtaget straf, sygdom, fravær og ferie. Der var også en karakterliste, hvor elevens frem/tilbagegang og sædelighed blev anført. (Drejer 2014: 64f). Overvågningen i den indbyrdes undervisning producerede en mængde viden om den enkelte elevs adfærd og præstation i klassen, og derved blev der skabt viden om eleven, som gjorde det muligt at inddele og opdele eleverne efter forskellige kriterier, samtidig med at det blev besværligt at snyde i den indbyrdes undervisning.

Overvågningen i den indbyrdes undervisning var omfattende og omhyggeligt sat i system. Ambitionen med de forskellige overvågningsteknikker i den indbyrdes undervisning, var at skabe konkurrence og lovlydig adfærd i klassen.

Hygiejne og adfærd

Barnets vilkår problematiseres i slutningen af 1800-tallet. Der vedtages en række love, som fik konsekvenser for børnenes dagligdag. I 1873 kom den første fabrikslov (Lov om børns arbejde på fabrikker, 1873), dels som konsekvens af, at Læge Emil Hornemann i "*Om Børns Andvendelse i Fabriker, særlig med Hensyn til vore Forhold*" fra 1872, undersøgte børns arbejde og anvendelse på fabrikker. Den nye lov forbød børn under 10 år at arbejde på fabrik, og børnenes maksimale arbejdstid blev fastsat til 6.5 time om dagen inklusiv en halv times pause. Fabriksloven blev i starten af 1900-tallet fulgt op af yderligere to stramminger. Fabrikslovene omorganiserede barnets tid. Barnet skulle bruge mere tid i skolen. Skolen manifesterede sin position, og hverdagsskolen blev indført i en del købstæder.

Udover fabrikslovene kom der også en del andre love rettet mod barnet. Der kan nævnes Folkeskoleloven fra 1899, "*Lov om almindeligt plejetilsyn af børn*", og i begyndelsen af 1900-tallet kom "*Lov om behandling af forbryderiske og forsømte børn*" og "*Lov om Værgeråd*" (forløberen for Børneværnet) (Petersen 1904: 78-81). Kriminalitet blandt børn blev ligeledes problematiseret. Ifølge *Betænkning fra Kommissionen angaaende Statstilsyn med Børneopdragelsen*" (Bet. ang. Børneopdragelse 1895: 17) er kriminaliteten hos drenge mellem 10-15 år steget med 120 %, og stigningen skete mellem 1871-1875 og 1886-1890. Der kom tillige værgeråd, som giver hjælp til, hvordan børn opdrages. (Lov nr. 72, 1905). Barnet bliver i slutningen af 1800-tallet vigtigt for staten og mål for bestemte ideer om, hvordan barndommen skal være. Barnet blev

uløseligt forbundet til formal politiske, juridiske og administrative beføjelser.

I slutningen af 1800-tallet kom to overvågningsregimer som skulle sikre disciplinerede sunde og retskafne elever. Mange flyttede ind til de nye arbejderkvarterer, og eleverne skulle som nævnt ovenfor væk fra fabrikkerne og i stedet ind på skolerne, og det skabte større skoler. Store skoler med mange elever sammenholdt med generelt dårlige boligforhold med mange mennesker samlet i små lejligheder, skabte en risiko for elevernes sundhedstilstand. Der blev foretaget hygiejneundersøgelser, hvor elevernes sundhedstilstand blev overvåget, undersøgt og beskrevet.

Fokus på elevernes hygiejne kom på baggrund af skolehygiejniske undersøgelser, hvor sygdomme og dødelighed blev kortlagt. I 1853 hærgede en koleraepidemi København, og der var en begyndende opmærksomhed på hygiejne. I 1882 blev en stor hygiejnisk undersøgelse påbegyndt, hvor ca. 30.000 elever fra både latinskolerne, privat- og realskolerne og almueskolerne blev undersøgt for kroniske sygdomme. I 1884 forelå resultatet, og det var ikke opløftende. Der var sammenhæng mellem dårlige levevilkår og helbred, og børnene i de nye store arbejderkvarterer i København havde et dårligere helbred end børn, der boede på landet (Sørensen 1883: 6-12). Hygiejnerapporterne politiserede barnets krop og skabte en ny form for overvågning og kontrol af børnene i form af, at der gennem rapporter blev skabt nye befolkningsgrupper (de sunde/de syge) samt nye undergrupper (kirtelsyge/blodmangel/nervøsitet/rygskævhed). Det skaber en kobling mellem elevens sundhed og deres liv, og markerer et nyt felt for regeringsintervention. Den ny viden om eleven kan anvendes af skolen til at overvåge elevens hygiejniske rutiner.

De store hygiejneundersøgelser producerede viden om elevernes hygiejne, der blev et vigtigt tema med tanke på at begrænse smittefaren på de store skoler i de nye arbejderkvarterer.

Overvågningen blev også en del af skolearkitekturen i slutningen af 1800-tallet. Man var bevidst om, at arkitektur havde en effekt på mennesket. Københavns første byplanlægger Ferdinand Meldahl var klar over at arkitektur havde en disciplinerende effekt:

“Læg blot nøje Mærke til det enkelte Menneske, naar det kommer under Indflydelse af virkelig stemningsfuld, monumental Kunst. Se paa Den, der træder ind i skjønne Kirker og Gravkapeller eller i Slottenes og Paladsernes Pragtlokaler, i festlig smykkede Theatre, i alvorfuld Raadhuse eller i Klostergange eller i vor tids Museer. Selv det raaeste, mindst udviklede Menneske, den kaa-de Dreng, bliver beskeden, ophører med at tale højt, søger at gaa lydlyst paa Tærerne, undlader at Spytte og Skjændes o.s.v.” (Meldahl 1877: 8f).

Skolebygningen fik en monumental og volumenmæssig fremtoning og havde som regel en stor bred facade, som gjorde skolen synlig og nærværende i bybilledet. (Kirkeby 2006). Arbejderkvarterets skoler var indrettet således, at klasselokaler, trappegang og gangarealer var placeret på en sådan måde, at områderne mellem klasselokalene var til gennemfærd og ikke til at opholde sig på. I mange af skolerne der blev bygget på Vesterbro og Nørrebro, var indgangspartiet placeret i midten af bygningen. Indgangen fører med andre ord ind til bygningens centrale kerne, og herfra var der udsyn til hver ende af bygningen. Skolen var indrettet således at overvågning var mulig. Indretningen af gangarealer og klasselokaler gjorde det nemt for én enkelt lærer at overskue skolens indendørsområder. Læreren kunne tage trappen op til 1. sal, og fra trappereposen overskue gangarealerne til højre og venstre.

Skolearkitekturen blev anvendt i bestræbelserne på at normalisere elevens adfærd. Eleven skulle disciplineres rumligt, kropsligt og tidsligt. Eleven blev disciplineret rumligt qua den monumentale skolearkitektur. Derudover betød indretningen af skolen med indgang i midten af bygningen og de lange brede og lige

gange, at eleven ikke vidste, om han/hun var under opsyn. Derudover blev eleven tidsligt disciplineret ved, at gangene blev udformet til bevægelse og ikke til ophold. Der var ikke stole eller bænke på gangene. Eleven blev kropsligt disciplineret via indretningen af klasselokalet, hvor eleven blev placeret i tomandspulte med front mod læreren og tavlen. (Breinbjerg og Drejer 2014: 8).

Billede 2: Fredensborg Centralskole (Folkeskolen 1907: 4)

Klasselokalet var indrettet således, at læreren havde frit udsyn til hver enkelt elev. Ovenstående billede viser et klasselokale med tomandspulte med afstand mellem pultene og dermed også eleverne. Opstillingen og afstanden mellem pultene, samt at der var tale om tomandspulte, betød, at læreren nemmere kunne kontrollere, hvad eleverne foretog sig i undervisningen. Eleverne sad på lange lige rækker, og tomandspulte gjorde det nemmere for læreren at betragte den enkelte elev individuelt. Afstanden mellem tomandspultene skabte en lille gang, som læreren kunne gå op og ned ad (Drejer 2012: 162). Pultene havde front mod læreren og tavlen, og det fortæller, at det var læreren, der var omdrejningspunktet i undervisningen, og at læreren nemt kunne overvåge hele klassen samt den enkelte elev. (Breinbjerg og Drejer 2014: 8).

Selvom fysisk straf blev anvendt på denne tid, blev rumlige, kropslige og tidslige disci-

plinerings teknikker anvendt i normaliseringen af eleven. Og her var skolebygningen med sit monumentale udtryk, de lange lige og brede gange, samt indretningen af klasselokalet, en vigtig teknologi. Skolen var ikke kun et sted, hvor eleven lærte at læse, skrive og regne, men også et sted hvor eleven lærte at opføre sig ordentligt og i overensstemmelse med samfundets normer.

Opsummerende kan det konkluderes, at overvågningen i 1800-tallet var meget forskelligartet og antog forskellige formål. Overvågningen i den indbyrdes undervisning med dens synliggørelse af elevhierarkiet, var med til at anspore eleverne til at yde en ekstra indsats i undervisningen. I den indbyrdes undervisning blev der skabt et mini-samfund, hvor enhver kunne opnå status, hvis vedkommende ydede en indsats.

I slutningen af 1800-tallet blev sundhed en del af overvågningen af eleven. Hygiejneundersøgelserne objektiverede eleverne og skabte en ny form for overvågning. Ud fra medicinvidenskaben blev eleverne kategoriseret i sunde og syge samt undergrupper såsom elever med kirtelsyge, blodmangel, nervøsitet eller rygskevhed. Overvågningen af elevernes hygiejne skabte derved nye undergrupper af elever, og skabte samtidig mulighed for sundhedsintervention. Overvågningen af elevernes hygiejne skabte en ny indgang til at studere eleverne.

Ambitionen med at indarbejde overvågning i arkitekturen var at installere en indre kontrol i eleven, som var en afspejling af den ydre kontrol, som arkitekturen gav mulighed for. Det afindividualiserer disciplineringen, da eleven ikke behøver at være under konstant overvågning, men ikke desto mindre føler sig under konstant opsyn.

Overvågning i 1900-tallets skole

I denne sektion vil jeg diskutere, hvordan overvågning er foregået i mellemkrigsårene, 1970'erne og i 1990'erne. Disse nedslagspunkter er valgt for at vise forskellige over-

vågningsregimer i skolen samt for at vise den forskelligartede viden, disse overvågninger har tilvejebragt.

Test og sundhed

Efter 1. verdenskrig opstod en kritik af skolen og samfundet. 1. Verdenskrig markerede nationale skel mellem de europæiske lande, og kritikken satte gang i gentænkningen af skolens funktion i samfundet. Der blev sat spørgsmålstegn ved 'den gamle skole'. Overlærer Anna Sethne fra Oslo sammenfatter det således: "*Skolen skal forberede for livet. Den skal orientere eleverne i verden.*" (Sethne 1937: 8). Professor Peter Petersen kaldte den 'gamle' skole for en "*social Dressuranstalt*" (Petersen 1923: 48).

I mellemkrigsårene skulle der drages omsorg for eleven. Omsorgen blev individualiseret, da ikke alle havde behov for den samme behandling, og derudover ville individualiseringen af omsorgen også tjene til samfundets bedste. Allerede i Steinckes bog "*Fremtidens Forsørgelsesvæsen*" fra 1920 ses forandringer. Bogen er et indblik i forholdet mellem individ og socialpolitik. Individet kom mere i centrum, som det for eksempel kan tolkes med nedsættelsen af arbejdstiden til otte timer pr. dag. Det var netop både i individets og i samfundets interesse. (Steincke 1920: 39).

Omsorgen for eleven kom til udtryk gennem to typer overvågningsregimer; 1) test og 2) sundhed. Der kom psy-teknikker som blev anvendt til at udføre overvågningen. En af disse teknikker var udviklet af psykologer, som udviklede IQ-test. (Drejer 2012; 2014). Intelligenstest blev anvendt til at se "[*elevens*] *specielle Begavelse*" (Folkeskolen 1924: 14), eller som ledende psykolog Henning Meyer udtrykte det "*Maale barnets medfødte Evner*" (ibid 1929: 40). Derudover blev der anvendt standpunktstest, som er færdigheds- og kundskabsprøver. Intelligenstest og standpunktprøver var først og fremmest inddelingsteknikker, men de overvågede også dels elevernes

så kaldte medfødte evner, dels deres færdigheder i udvalgte fag, og disse tests skabte samtidig viden om den enkelte elevs intelligens, færdigheder og kundskaber.

Intelligens blev som overvågning og inddelingsteknik anvendt på børn fra 3-15 år. I bogen *“Udviklingshæmmede børn”* beskriver Sofie Rifbjerg, hvordan testene foregik. En test var velegnet hvis 75 % på et alderstrin kunne besvare spørgsmålene. Et barn blev som regel prøvet i 4-5 test på hinanden følgende alderstrin, og barnet fik point for hver test. Pointene blev talt sammen, og barnet fik sin intelligensalder (Rifbjerg 1935: 16). Det var relationen mellem de forskellige test og barnets alder, som dannede grundlag for barnets intelligens, og derved hvilede disse test på et relativt grundlag. Dernæst er det værd at notere sig, at disse test også skabte nye kategorier (åndsvage, mellemåndssvag og svagtbevaget, de egentlig svagtbevagede, de omtrent normale og normale), og et nyt sprog om barnet og eleven.

Den type viden, som genereres ved intelligens-test, handlede om elevens evne og begavelse uden inddragelse af udefrakommende faktorer. Det var altså en form for viden om elevens biologi. Lige siden Darwins teori om arternes oprindelse har eksempelvis Herbert Spencer og Francis Galton overført hans tanker på samfundet. Omsorg for den enkelte sammenkobles med arv. Denne sammenkobling eksisterede også hos Steincke. I bogen *“Fremtidens Forsørgelsesvæsen”* fra 1920, skrev Steincke følgende: *“Vi behandler “Undermaaleren” med al Omsigt og Kærlighed, men forbyder ham blot til Gengæld at formere sig.”* (Steincke 1920: 237). Omsorg blev en del af både undervisningen og socialpolitikken, men det var en individualiseret omsorg, som hvilede på samme fundament som arvelighedshypotesen.

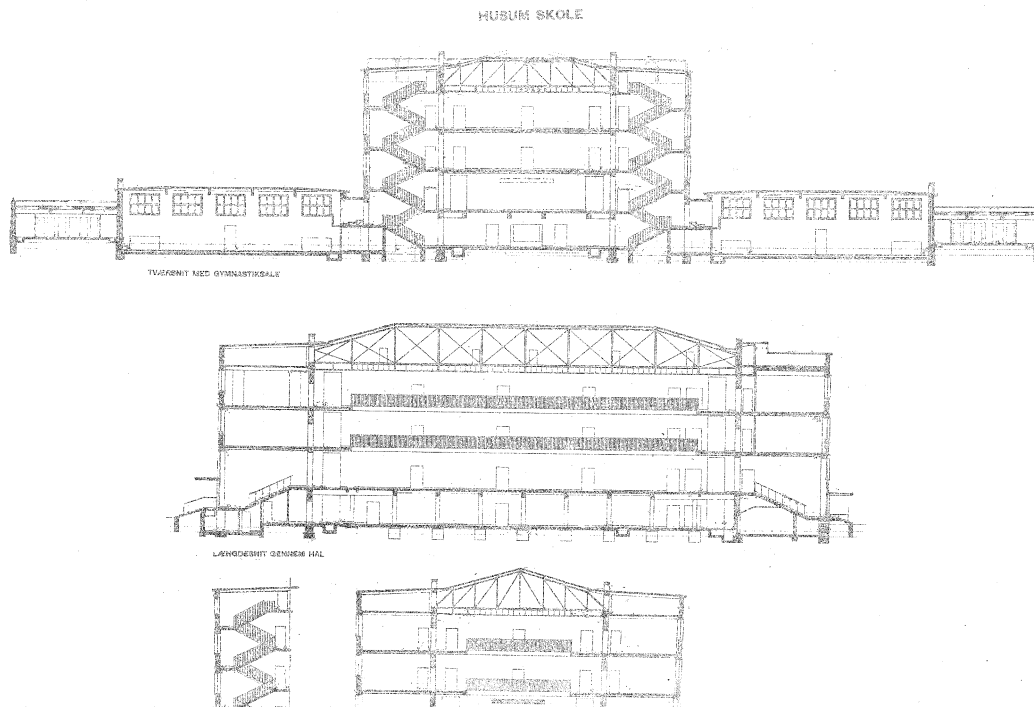
Sundhed blev også et centralt tema i skolearkitekturen samt i indretningen af skolen. Skolebygningerne i slutningen af 1800-tallet var præget, både indadtil og udadtil, af mo-

numentalitet og kirkelignende udsmykning. Med mellemkrigstidens aulaskoler skete der et skifte hen i mod en skolebygning, der frem for alt var præget af rene linjer og et mantra om lys, luft og renlighed. Husum skole, som er afbilledet i tværsnit på billede 3, har tilmed et stort glastag, for at øge tilførslen af lys og følelsen af luft og højt til loftet (Arkitekten 1933, nr. 1-2, s. 17).

Det meget “rene” og stramt strukturerede, funktionelle arkitektoniske grundsyn som kommer til udtryk i måden, skolen er bygget på, genfindes også i valget af materialer. Blandt andet bestod væggene alle steder af store glatte overflader. Glatte overflader som, i lighed med retorikken fra slut 1800-tallet, beskrives som værende opfordrende til glidende trafik. Mindst lige så centralt i denne sammenhæng havde de dog også den vigtige funktion, at de skulle forhindre smuds i at sætte sig fast. (Coninck-Smith 1989: 83). Valg af arkitektur og materialer skulle sikre, at eleverne ikke blev syge.

Som en del af den bredere socialpædagogiske retorik i samfundet omkring omsorgen for individet, var der nemlig ikke noget, der fyldte så meget i tidens skoledebatter som optagetheden af elevernes sundhed. Og skolen som garant herfor. Nedenstående passage fra lederen i Folkeskolen anno 1928 siger det meget tydeligt:

“Det ses Tid efter anden, at man tiltænker Skolen nye Opgaver, eller rettere sagt, at man mener at kunne læse andre end Undervisnings- og Opdragelsesopgaver gennem Skolen () Som Skolen er nu og da særlig i de store Byer, er der i Undervisningstiden indført forskelligt, som er til Gavn for Børnenes Helbred eller Levevilkaar og som for saa vidt, men ogsaa kun for saa vidt, angaar Skolens egentlige Formaal, som et sundt og velplejet Barn er mere tilgængeligt for Paavirkning end det svagelige og forsømte. Her hen hører i første række Bispisning () Af Renlighedshensyn faar Børnene i nogle Skoler regelmæssigt varme Bade og anden Renselse () Børnenes Helbredstilstand bliver iagttaget, dels gennem Skolelægers

Billede 3: Tværsnit af Husum Skole. (Københavns Kommune 1931: ikke nummereret side).

Vejninger og Maalinger () På lignende Maade bliver Børnenes Tænder regelmæssigt undersøgt og behandlet () Alle disse Foranstaltninger er af utvivlsom Værdi for Barnet og dets Hjem, hver enkelt er fremmende for dets Sundhed og Velbefindende og vil – almindelig gennemført – føre til, at den kommende Slægt faar en bedre Start i Livet end de tidligere, og at det bliver en mere sund, mere kraftig, for et sundt Liv mere omhyggelig Befolkning, der kommer til at bebo vort Land og til at opdrage den kommende Slægt” (Folkeskolen 1928: 32).

Omsorgen for eleven inddrog også sundhed. Sundhedsovervågningen havde til hensigt at række ud over skolen, og gøre den kommende befolkning sund og rask. På mange nyopførte skoler blev der bygget lokaler til tandlæge og sundhedsplejerske, og det gjorde sundhedsovervågningen mulig.

Projekt- og gruppearbejde

Ungdomsoprøret eller studenteroprøret i 1960'erne fik betydning for skolen. I løbet af 1960'erne rejste der sig en kritik af magtfordelingen i samfundet, hvilket blandt andet resulterede i studenteroprøret i 1968. Studenteroprøret skal her forstås som en række processer, der fandt sted over det meste af verden. Det var dels en kritik af universiteterne, hvor der skete en forskydning af, hvad der egentlig menes med forskning og undervisning. Forskydningen kan udtrykkes ved, at positivisme blev fortrængt til fordel for mere marxistisk inspirerede tilgange. (Drejer 2012: 203; Drejer 2014: 118). Et andet kendetegn som fulgte med studenteroprøret, var en kritisk tilgang til autoriteter, herunder lærere.

Op gennem 1960'erne og 1970'erne eksperimen-

menteres med forskellige undervisningsteknikker, hvor fællesnæveren var, at undervisning foregik i samspil med omgivelserne. Der er tale om en vekselvirkning mellem individet og omgivelserne. Et eksempel var projekt- og gruppearbejde. Men før jeg går videre, er det på sin plads med en definition af projektarbejde. Berthelsen et. al. giver et bud på en definition:

“Projektarbejde vil vi her definere som en undervisningsform, hvor elever – i samarbejde med lærere og evt. andre – udforsker og behandler et problem i nær relation til den samfundsmæssige virkelighed, det forekommer i. Dette indebærer, at arbejdet skal give stadig øget perspektiv og dybdegående erkendelse, at problemet angribes fra en række forskellige synsvinkler på tværs af traditionelle faggrænser, og at valget af teorier, metoder og redskaber styres ud fra det valgte problem.” (Berthelsen et. al. 1979: 16f).

Idéen med projektarbejde var, at dygtige elever skulle i gruppe med mindre dygtige elever og på den vis være trækheste for de mindre dygtige elever. De mindre dygtige elever skulle lære af de dygtige. Der var indlejret en social styring i projektarbejde. Det interessante her er den type af overvågning, som projektarbejdet medførte. Projektarbejdet gav eleverne mulighed for, at eleverne kunne overvåge hinandens arbejde og adfærd. Der skabes med andre ord en ny overvågende relation i skolen, hvor eleverne i projektgrupperne overvågede hinandens arbejde.

Selvmotivation og selvdisciplin var vigtigt i projektarbejde. Elevens lyst og vilje skulle træde i stedet for lærerens autoritet. Hvis ikke det var nok, skulle gruppen træde i stedet for læreren og handle på den pågældende elev. Der etableres en ny disciplinerende og overvågende relation i skolen, nemlig relationen eleverne i mellem. Der var med andre ord tale om styring fra gruppen i form af en gruppestruktur af kontrol, autoritet og kommunikation mellem eleverne i gruppen. Denne arbejdsform virkede både selvdisciplinerende og selvmotiverende,

da elevens selvstændighed og ansvarsfølelse blev skærpet. Når eleverne i en gruppe overvåger hinandens arbejde, og om hver især overholder de aftaler der indgås i gruppen, betyder det at eleverne skulle stå til ansvar overfor hinanden. Denne form for intern overvågning bearbejdede selvet hos eleverne på en anden måde end tidligere overvågningsregimer. Eleverne var samtidig afsender og modtager i deres interne overvågningsrelation.

Derudover var der indlejret en social styring i projektarbejdet ved, at det fagligt dygtige barn fra det akademiske hjem skulle trække den mindre fagligt dygtige fra arbejderhjemmet med op. Segregeringen foregik mere subtilt, end den eksempelvis gjorde ved IQ-test. Men den reformpædagogiske tanke var, at de dygtige og mindre dygtige børn kunne havne i samme projekt, og derved blev gruppearbejde et redskab til social inklusion.

Selv-overvågning

I 1990'erne blev der foretaget komparative undersøgelser som konkluderede, at danske elever manglede kundskaber og færdigheder. I 1994 kom det, der sidenhen blev døbt 'Togo-chokket'. Navnet refererer til en OECD-undersøgelse af danske elevers læsefærdigheder, som viste sig at være på niveau med det vestafrikanske land Togo. (Drejer 2012: 238; Drejer 2014: 141).

I 1990'erne var læring ikke som i 1970'erne gruppeorienteret, men snarere individfokuseret, og det forandrede også overvågningen af eleven. Projekt- og gruppearbejde blev stadig anvendt i 1990'erne, men med et andet formål, end i 1970'erne. Den enkelte elev kom mere i centrum i 1990'erne.

Et begreb som vandt frem i 1990'erne, var læring. En ministeriel rapport definerede læring som:

“Undervisning er en handling, hvortil læreren har knyttet en intention om at lære en anden noget. Ordet læring er dermed knyttet til den,

handlingen er rettet mod, nemlig eleven. Læring og undervisning er også indbyrdes forbundne. Undervisningen er lykkedes i det omfang, den har afsat spor hos eleven. Der foregår læring i og med, at den psykiske organisation hos eleven ændres.” (Undervisningsministeriet 1996: 13).

Læring relateres til selvet, og ikke til klassen eller gruppen. Det vil sige, at læring blev betragtet som en form for selvproces. Forandringen af undervisningen til læring, transformerede ligeledes disciplineringen af eleven. Nu skulle eleven introduceres til at overvåge sig selv.

En central pædagogisk teknik i 1990'erne var logbogen, hvor eleven åbenbarede sin egen udvikling for sig selv. Logbogen var elevens personlige værk. (Drejer 2014: 145f). Eleven skriver om små og store begivenheder i skolen. Derudover blev elevkontrakter også en del af undervisningen i skolen i disse år. Elevkontrakter kunne eksempelvis anvendes i idrætsundervisningen, hvor hensigten var at *“bevidstgøre eleverne om idrætsundervisningen som en proces med dem selv i centrum”*. (Folkeskolen 1990: 38). Ligesom med logbogen, så inddrages eleven også i elevkontrakten, som indgår mellem lærer og elev, og læreren fortolker det eleven skriver. Elevkontrakten skulle hjælpe eleven med at synliggøre sine mål, og sikre at disse mål blev nået. Både logbog og elevkontrakt vil jeg benævne selvovervågning, fordi eleven inddrages aktivt i forbedringen af egen læringssituation. Eleven skulle bringes i en situation, hvor eleven skulle forholde sig reflektivt til et fænomen, eller til elevens forhold til et fænomen. (Giddens 1994). Eleven blev aktiv i overvågningen af sig selv, hvilket markerer et skifte fra 1970erne, hvor eleverne overvågede hinanden.

I undervisningen anvendtes individualiserende og selvskabende teknikker i bestræbelserne på at udvikle selvet hos eleven. Men før undervisningen kan individualiseres og rationaliseres, kræves der viden om, hvordan eleven tænker netop for at kunne vurdere, hvor-

dan eleven lærer. Der blev hentet inspiration i Gardners (1993) Multiple Intelligence teori (MI-teori) til, hvordan læreren kunne forstå de forskellige elevtyper, og hvordan differentieret undervisning kunne gribes an. Gardner udarbejdede følgende otte intelligentyper:

1. *Sproglig intelligens* betegner følsomheden overfor det talte og skrevne sprog, evnen til at lære sproget og evnen til at bruge sproget til at opnå bestemte mål.
2. *Logisk-matematisk* betegner evnen til at analysere problemstillinger, udføre matematiske operationer og undersøge problemer ud fra en logisk-videnskabelig tilgang.
3. *Rumlige intelligens* betegner evnen til at genkende og manipulere mønstrene i rummet.
4. *Musisk intelligens* betegner evnen i udførelsen, kompositionen og anerkendelsen af musik
5. *Kropslig-kinæstetisk intelligens* betegner evnen til at bruge kroppen eller dele deraf i løsningen af opgaver eller udførelsen af et produkt.
6. *Interpersonel intelligens* betegner en persons evne til at forstå informationer, motivationer eller begær hos andre mennesker og samtidigt arbejde effektivt sammen med andre.
7. *Intrapersonel intelligens* betegner evnen til at forstå sig selv.
8. *Naturalistisk intelligens* betegner evnen til at genkende og skelne mellem forskellige arter indenfor dyre- og planteriget i det omgivende miljø (Gardner 1999: 41 ff).

I mellemkrigsårene var det elevernes intelligens, som blev testet. Formålet var at finde frem til elevens intelligensalder, og om den matchede elevens biologiske alder. Intelligens var noget medfødt og noget, som kunne testes skriftligt. I anvendelsen af MI-teorien handler

det ikke om at undersøge, hvor intelligent eleven er men snarere, hvordan eleven er intelligent, og denne viden kunne anvendes til at tilrettelægge undervisningen efter den enkelte elevs behov. MI-teorien kategoriserer altså eleverne ud fra intelligens, og denne kategorisering danner baggrund for undervisningen. Inddelingen af elever i intelligensstyper kunne være udslagsgivende for, hvilken undervisning den enkelte elev modtog. Her blev overvågning af eleven anvendt til at kategorisere (og i visse tilfælde fastholde) eleven som værende en af Gardners otte intelligensstyper.

MI-teorien er et deskriptivt intelligensskema, som danner grundlag for pædagogiske beslutninger om den enkelte elev. Anvendelsen af MI-teorien er både individualiserende og objektiverende indgriben, hvilket påvirker stort set alle praksisser i skolen – lige fra undervisning til indretning af klasselokalet og skolen (eksempelvis SKUB-projektet i Gentofte kommune).¹ MI-teorien udfordrer den logiske intelligensstest.

Som det fremgår, er overvågning blevet anvendt meget forskelligt i skolens historie. Overvågning har været en del af indretning og arkitektur, hygiejne, sundhed og undervisning. 1800-tallets overvågning af eleven er forskellig fra 1900-tallets ditto. Overvågning i 1900-tallet blev mere individualiseret og i slutningen blev eleven inddraget i overvågningen af sig selv.

Færdigheds-panoptikon

Efter årtusindeskiftet kom PISA-tests til at sætte den skolepolitiske dagsorden. Det skuffende resultat fra 2003 satte dagsordenen på en helt anden facon end 'Togo-chokket'. Fokus rettes specifikt mod faglighed. Statsminister

¹ SKUB-projektet var et 'state-of-the-art' projekt som begyndte i Gentofte kommune i 1990'erne. Det handlede om at styrke elevens faglige, sociale og personlige kompetencer, og man tænkte indretning af skole sammen med trivsel og læring.

Anders Fogh Rasmussens nytårstale fra 2003 præges af danske elevers manglende færdigheder og kundskaber:

“Vore børn og unge skal lære noget mere. Vi er startet med folkeskolen. Der bliver nu sat bindende mål for, hvad eleverne skal have lært på forskellige klassetrin. [] Det er trist at læse internationale undersøgelser, som viser, at danske børn og unge lærer for lidt på en række vigtige områder. Vi skal have højnet det faglige niveau. Det er betingelsen for at klare sig i fremtiden” (www.stm.dk2, 2009).

Fokus var entydigt på at optimere elevernes færdigheder og kundskaber, og til det blev der skabt et systematisk overvågningsregime, som skulle give information om hver enkelt elev, skole og kommune. Disse bestræbelser på at optimere elevernes færdigheder og kundskaber genfindes i Globaliseringsrådets rapport. Folkeskolen skulle være institutionen, som skulle sikre et dansk samfund med en *“stærk konkurrencekraft”* (Regeringen 2006: 5).

Med folkeskolereformen (Lov nr. 572, 2006) i midten af 00'erne, blev en anden type overvågningsteknikker indført med henblik på at optimere elevernes færdigheder og kundskaber. Der er i disse år en samfundsmæssig overvågning af skolen, og det eksemplificeres med de meget omdiskuterede nationale test. Nationale test skulle ikke kun overvåge faglighed men skulle også give viden om, hvilken undervisning der virker. Bertel Haarder udtrykte det meget klart i en kronik i Politiken fra 2007:

“Vi ved alt for lidt om, hvad der virker i undervisningen, fordi vi ikke har været gode nok til at skrive det ned og dokumentere det. Det er derfor, vi nu skal benytte de nye nationale test. Ikke fordi testene i sig selv gør nogen forskel. Men fordi vi skal vide, hvad der virker i undervisningen.” (Haarder 2007: 9).

Det var fra starten meningen, at nationale test, uafhængig af kontekst, skulle give viden om, hvordan det bedste undervisningsresultat opnås. Med andre ord var nationale test også ment

som disciplinering af lærerens undervisning efter 'best practice' princippet.

Overvågning, systematik og synliggørelse blev intensiveret med de nationale test. De nationale test repræsenterer en overvågende og synliggørende teknik af undervisningen, som giver et kontinuerligt indblik i elevens færdigheder og kundskaber samt i lærerens undervisning. Derudover leverer teknikken også konkrete og sammenlignelige resultater om det faglige niveau i et fag. På den vis optegnes forskellene mellem eleverne; nogle er gode til plusstykker andre til minusstykker. De nationale test gør eleverne til genstandsfelt for intervention for at hjælpe eleverne til en bedre karakter i testene. Sandheden om elevens færdigheder åbenbares i de nationale test. (Drejer 2012: 274; Drejer 2014: 165).

En anden overvågningsteknik, som også har været debatteret flittigt er kvalitetsrapporter. (§ 40 i Lov 572 af 9. juni 2006). Det specielle ved kvalitetsrapporter, set fra en disciplineringsvinkel, er at skolen skal rapportere meget detaljeret til kommunen, om de enkelte praksisser i skolen. Hvis det viser sig, at skolens faglige niveau er dalende, kan kommunen i samarbejde med skolen udarbejde en handlingsplan for at optimere fagligheden. Kvalitetsrapporten bliver lagt ud på nettet, så den er tilgængelig for alle.

Udover at kvalitetsrapporten er en overvågningsteknik, er det samtidigt et benchmarkings værktøj. Kvalitetsrapporten giver den enkelte kommune mulighed for at sammenligne kommunens skoler med hinanden, samtidig med at staten har mulighed for at sammenligne kommunerne og skolerne på nationalt plan.

Overvågningen efter årtusindeskiftet har karakter af en samfundsmæssig overvågning af skolen, lærerne og eleverne i bestræbelserne på at optimere skolen som læringsinstitution samt klargøre eleverne til et konkurrencesamfund. Der er tale om et omfattende panoptisk apparat som skal distribuere information, og den omfattende vidensindsamling giver mulighed

for vurderinger, sammenligning og sanktioner, der virker normaliserende. Dette panoptiske apparat, benævner jeg færdighedspanoptikon, da det bibringer omfattende viden om elever og skolers færdigheder og kundskaber, samt magt til at sanktionere og belønne. Færdighedspanoptikon har ikke kun til opgave at undersøge, udfylde skemaer og tilrettelægge handlingsplaner, men har også en disciplinerende og normaliserende effekt på underpræsterende skoler, lærere og elever.

Overvågning i skolen skaber elever med bestemte kompetencer

Som diskuteret i artiklen har overvågning været en integreret del af skolens historie. Overvågning er blevet anvendt og anvendes stadig. Det interessante ved overvågning i skolen er de mange forskellige metoder, som man har benyttet og benytter i dag. Hvordan man overvåger skolen er uløseligt forbundet med, hvilken skole samfundet ønsker, og hvordan man overvåger eleverne, og det hænger sammen med, hvilken slags elever, man gerne vil have forlader skolen.

En diagnostisk interessant teknik, findes i den indbyrdes undervisning og indretningen af klasselokalet med installering af hierarkisk observation. Den hierarkiske observation af elevernes præstation og adfærd er ifølge Foucault et af kerneelementerne i eksamination. I den indbyrdes undervisning var hierarkisk observation integreret i selve undervisningsteknikken, og der foregik eksamination hver eneste dag. Selve handlingen med at overvåge og blive overvåget var central i forståelsen af, hvordan eleven og læreren var relateret til hinanden. Læreren var i den indbyrdes undervisning at betragte som observatør af undervisningen, hvilket indebærer en tematisering af eleven som objekt for lærerens blik, men også en tematisering af eleven som forvalter af sine behov i et kontrolleret hierarkisk system.

Et andet interessant aspekt ved 1800-tallets overvågningsregimer er, at hygiejneundersø-

gelses blev anvendt til at overvåge elevernes sundhed. Videnskaben begyndte at spille en rolle i skabelsen af eleven. Undersøgelserne gav viden, som blev anvendt i politiske og pædagogiske diskussioner og blev derved en del af den hygiejniske disciplinering af eleven.

I 1900-tallet kommer ny viden, og det danner baggrund for ændringen i overvågningen af eleven. Der kom psy-teknikker, som var med til at individualisere overvågningen. Det skete både i mellemkrigsårene og i 1990'erne. I de autoritetskritiske 1970'ere er det interessant at se, hvordan magtrelationen mellem lærer og elev, bliver udfordret af en ny magtrelation eleverne i mellem. Projekt- og gruppearbejdet var tidens store pædagogiske greb, og det ændrede hvordan overvågningen foregik. Nuvel eleverne skulle stadig op til eksamen, men introduktionen af projekt- og gruppearbejde indrammer meget fint den anti-autoritære idé, om at lade eleverne være.

Hvis 1800-tallets overvågning i skolen sammenlignes med 1900-tallets, træder klare forskelle frem i lyset. Overvågningen i 1800-tallet var mere objektiviserende end overvågning i 1900-tallet. I 1900-tallet bliver overvågningen i højere grad fokuseret mod den enkelte elev, dog ud fra forskellige vidensregimer, lige fra biologisk/psykologisk viden, over politisk/psykologisk viden i 1970'erne til 1990'ernes Gardner-inspirerede vidensregime.

At studere hvordan overvågningen er foregået i skolen er interessant, fordi det fortæller en historie om, hvad samfundet på et givent tidspunkt ønskede af skolen. Det fortæller også en historie om, hvilke humanistiske trends der var dominerende på et givent tidspunkt. Derudover er det også interessant at drage paralleller mellem forskellige overvågningsregimer, og analysere, om der er ligheder eller forskelle i hvilke teknikker og vidensformer, overvågningen har benyttet sig af.

I begyndelsen af artiklen, skrev jeg, at jeg udelukkende vil beskæftige mig med den praktiske dimension, og ikke den etiske dimension

af overvågning. Det har jeg også gjort. Dog kan der argumenteres for, at overvågningsdiskussionen også indeholder en diskussion af udviklingen af den moderne moral, en kritik af humanismen samt en diskussion af hvordan normalisering defineres samt disciplinerings virkemidler. Overvågning i skolen er relateret til diskussionen om, hvilke elever samfundet ønsker skal komme ud af skolen. Hvilke disciplineringsteknikker som anvendes i overvågningen relaterer sig til, hvad vi som samfund ønsker af skolen, og hvordan samfundet definerer det normale. Som Foucault selv er inde på i *Overvågning og straf*, så er individet ikke autonomt, men formet og skabt af bestemte ideologiske fortællinger om samfundet. Det er med andre ord nødvendigt at åbne op for en diskussion af, hvilke mennesker vi ønsker skolen skal producere. Eleven er jo som bekendt et produkt af skolen.

Referencer

- Almue-skoleloven på landet, 1814. Anordning for Almue-Skolevæsenet paa Landet i Danmark af 29. juli, 1814.
- Berthelsen, J.; Illeris, K. & Poulsen, S. C. 1979[1977]. Projektarbejde – erfaringer og praktisk vejledning. København: Borgen.
- Bet. ang. Børneopdragelse 1895. *Betænkning fra Kommissionen angaaende Statstilsyn med Børneopdragelsen af 1895*.
- Breinbjerg, C. A. & Drejer, C. M. 2014. Disciplinering i skolearkitekturen gennem 100 år, 2014, nr. 1, s. 4-16.
- Coninck-Smith, N. de. 1989. Vor lærdoms bygning: Folkeskolens bygninger 1814-1940. Planstyrelsen.
- Deleuze, G. 2006[1986]. Foucault. London: Continuum.
- Drejer, C. M. 2012. Elev og magt: En analyse af subjektiviseringsstrategien af eleven, 1822-2010. Ph.d. afhandling ved Roskilde Universitet.
- Drejer, C. M. 2014. Kampen om eleven: Hvordan skoler skaber elever. København: Unge Pædagoger.
- Drejer, C. M., Reeh, N. og Larsen, J. E. 2014. Indførelsen af den indbyrdes undervisnings-

- metode i Danmark, dens konkrete udformning som disciplinær teknik i klasselokalet og dens internationale variationer, i *Uddannelseshistorie* 2014, s. 135-159.
- Folkeskolen 1907. Fredensborg Centralskole, i *Fagbladet Folkeskolen* nr. 4, s. 25.
- Folkeskolen 1924. Om Intelligens- og Standpunktsprøver, i *Fagbladet Folkeskolen* nr. 14, s. 273- 279.
- Folkeskolen 1928. Sociale og hygiejniske Opgaver i Skolen, i *Fagbladet Folkeskolen* nr. 32, s. 547
- Folkeskolen 1929. Børnepsykologien og dens Anvendelse i Danmark og England, i *Fagbladet Folkeskolen* nr. 40, s. 697-700.
- Folkeskolen 1990. Tag kroppen med i skole, i *Fagbladet Folkeskolen* nr. 38, s. 1364-1365.
- Foucault M. 1991[1975]. *Discipline and Punish. The Birth of The Prison*. London: Penguin Group.
- Gardner, H. 1993. *Multiple Intelligence – The Theory in Practice*. New York: Harper Collins Publishers, Inc.
- Giddens, A. 1994. *Modernitetens konsekvenser*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Haarder, B. 2007. Man kan, når man vil. *Politiken* den 4. januar, s. 9.
- Heede, D. 2010 [1992]. *Det tomme menneske: Introduktion til Foucault*. København: Museum Tusulanum.
- Hornemann, E. 1872. Om Børns Andvendelse i Fabriker, særlig med Hensyn til vore Forhold, i *Hygiejniske Meddelelser og Betragtninger*, nr. 7, s. 151-194.
- Kanc. Cirkl. 1822. Kanc. Cirkl. ang. Bestemmelser til Indførelsen af den indbyrdes Underviisning i Almue- og Borgerskolerne af 3. september, 1822.
- Kirkeby, I. M. 2006. *Skolen finder sted*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.
- Københavns Kommune 1931. *Beretning om det Københavnske Borger- og Almueskolevæsens Tilstand – for Aaret 1/4 1930 – 31/3 1931*. København: Krohns Bogtrykkeri.
- Lancaster, J. 1810. *The British system of Education: being a complete epitome of the improvements and inventions practised at The Royal Free Schools*. London: Borough-Road, Soutwark.
- Lancaster, J. 1819. *Én eneste Skolemester blandt tusinde Børn i én Skole. Et Bidrag til Undervisningsmethodens og Skoledisciplinens Forbedring i de lavere Almueskoler*. København: Oversat fra tysk af Carl F. Krøyer.
- Lov om børns arbejde på fabrikker, 1873. Børns og unge Menneskers arbejde i Fabrikker og fabrikmæssig drevne Værksteder samt det Offentliges Tilsyn med disse af 13. maj, 1873.
- Lov nr. 572, 2006. Lov om ændring af lov om folkeskolen af 9. juni, 2006.
- Meldahl, F. 1877. *De hygiejniske Forhold i nogle offentlige og private Bygninger, samt Lægers og Bygmestres Stilling til Løsningen til de her foreliggende Opgaver*, i *Hygiejniske Meddelelser* nr. 2, s. 1-36.
- Petersen, A. 1904. *Samfundet og børnene*. København: Forlaget af G. E. C. Gad's Universitetsboghandel.
- Petersen, P. 1923. *Den Nyeuropæiske Skolebevægelse*. Fire foredrag af Prof. Dr. Pihl. Peter Petersen. København: Fr. Jensens Bogtrykkeri.
- Rifbjerg, S. 1935. *Udviklingshemmede Børn: En Række psykologiske Karakteristikker*. København. Levin & Munksgaard.
- Sethne, A. 1937. *Individuelt Arbejde*, i Anna Sethne et. al. (red.), *Individuel undervisning Populære Pædagogiske skrifter*, bd. 1. København: Levin & Munksgaard, s. 3-8.
- Smith, A. (1808 [1759]). *The Theory of Moral Sentiments*, bd. 1. Edinburg. Bell & Bradfute.
- Steincke, K. K. 1920. *Fremtidens Forsørgelsesvæsen. Oversigt over og Kritik af den samlede Forsørgelseslovgivning samt Betænkning og motiverede Forslag til en systematisk Nyordning*. Bd. 1. København: J. H. Schultz.
- [www.stm.dk2: http://www.stm.dk/_p_7405.html](http://www.stm.dk/_p_7405.html) [Besøgt den 16. august, 2015].
- Sørensen, N. Ø. 2006. *I virkeligheden udenfor – Et dobbelt perspektiv på sygeplejerskers arbejde i en psykiatrisk institution. En analyse af magt, styrings- og selvstyrings teknikker*. En Ph.d. afhandling ved Institut for Livslang Læring ved Roskilde Universitetscenter.
- Sørensen, T. 1883. *Børnedødeligheden i forskellige Samfundslag i Danmark*. Kjøbenhavn: C. A. Reitzels Forlag.